

Frontotemporal demens

Hilde Risvoll
Spesialist i nevrologi

Frontotemporal demens

- Ikke én bestemt demenssykdom
- Fellesbetegnelse for flere ulike nevrologiske sykdommer som rammer
 - Frontallappen (pannelappen)
 - Temporallappen (tinninglappen)

Temporallappens oppgaver

- Hørsel
- Språkforståelse
- Innlæring og hukommelse
- Kategorisering av objekter
- Gjenkjenne
- Emosjonell respons

Frontallappens oppgaver

- Fysiske bevegelser
- Viljestyrte bevegelser
- Tale
- Øyebevegelser
- Initiating
- Spontanitet
- Oppmerksomhet
- Adferd
- Personlighet
- Sosial og seksuell
- Impulskontroll
- Humør og affekt
- Kognitiv
- Problemløsning
- Vurderingsevne
- Abstrakt tenking

Hjerne fra pasient med frontotemporal demens

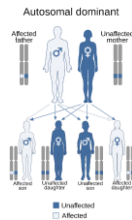

Arvelighet

- Opptil 40% av pasienten har slektninger med frontotemporal demens
- 10% har en autosomal dominant arvegang

Autosomal dominant arv

Hvor vanlig er det?

- 15% av demens <65 år
- 1-3% av demens > 65 år
- Kan være 2000 personer med Frontotemporal demens i Norge
- Økt risiko hvis du har hatt en hodeskade

Typer frontotemporal demens

- Adferdsvariant
- Affeksjon av språk
 - Semantisk demens
 - Primær progressiv afasi
- Frontotemporal demens med ALS
- Frontotemporal demens med kortikobasal degenerasjon

Adferdsvariant

- Progressiv demens
- Ingen innsikt
- Sosialt upassende adferd
- Tap av manerer
- Impulsiv eller hensynsløs adferd
- Tidlig apati eller treghet
- Tidlig tap av sympati eller empati

Adferdsvariant

- Økt irritabilitet
- Avtagende respons på andre menneskers behov og følelser
- Avtagende sosial interesse, relasjonskompetanse og personlig varme
- Tidlig perserverering, stereotypi, eller tvangsmessig/rituell adferd
 - Stereotyp tale

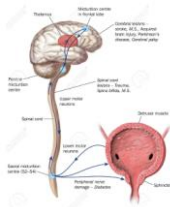
Adferdsvariant

- Redusert evne til å finne ut hva som er viktig, og hva som ikke er viktig ved oppgaveløsning
- Redusert oppmerksomhet, til å konsentrere seg og være opptatt av en oppgave av gangen
- Redusert evne til å planlegge, organisere og velge strategi for handlinger
- Redusert evne til å utføre forskjellige aktiviteter

Adferdsvariant

- Hyperoralitet og diettendringer
 - Endrede mat preferanser
 - Overdrevent inntak av mat, alkohol eller røyk
 - Inntak av uspiselige objekter
- Nevropsykologisk test
 - Eksekutiv svikt

Blærekontroll

Semantisk demens

- Mister forståelsen av hva ord betyr
- Talen er lenge flytende med normal uttale og grammatikk
- Ellers likt adferdsvarianten

Primær progressiv afasi

- Redusert ordforråd og vansker med å formulere ord
- Ord eller deler av ord blir ofte gjentatt
- Stumhet
- Etterhvert nedsatt evne til å orientere seg geografisk og evnen til å forstå

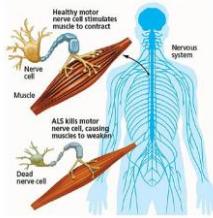
ALS: Amyotrofisk lateral sklerose

- Lammelser i muskler
- Leamus
- Skrumpning av muskulatur
 - spesielt i hender
- Til slutt vil man være totalt pleietrengende

ALS

- 10 % har frontotemporal demens
- 20% annen type demens
- 125 nye tilfeller i Norge per år
- Gjennomsnittlig overlevelse 3 år

Utredning Frontotemporal demens

- SPECT/PET røntgen
- MR røntgen
- Systematisk utredning av symptomer
 - FBI
- Nevropsykologisk test
 - Trail Making test B
 - Eksekutiv svikt

Frontal Behavioral Inventory (FBI)

- Skala hvor man spør pårørende om endringer i pasientens væremåte
- Er endringene:
 - 0 = ingen
 - 1 = milde, av og til
 - 2 = moderate
 - 3= alvorlige, mesteparten av tiden.
- 24 spørsmål
- Kan få fra 0-72 poeng
- >27 sannsynlig Frontotemporal demens

FBI

- 1. Apati: Har hun/han mistet interesse for venner eller daglige aktiviteter?
- 2. Initiativløshet: Begynner hun/han på noe på egen hånd, eller må hun/han fortelles hva som skal gjøres?
- 3. Likegyldighet, emosjonell avflating: Reagerer hun/han på lykkelige eller triste hendelser like mye som før, eller har hun/han mistet evnen til å reagere med følelser?
- 4. Manglende fleksibilitet/ubøyelighet: Kan hun/han ombestemme seg og begrunne endringen, eller virker hun/han sta eller rigid i måten å tenke på for tiden?

FBI

- 5. Konkret: Tolker hun/han det som blir sagt på en passende måte, eller velger hun/han bare å forstå den konkrete måten å tolke det som blir sagt?
- 6. Forsømming av seg selv/personlig neglekt: Ivaretar hun/han personlig hygiene og utseende som vanlig?
- 7. Manglende evne til å organisere aktiviteter: Kan hun/han planlegge og organisere komplekse aktiviteter, eller blir hun/han lett distraheret, gir opp, eller er ute av stand til å fullføre et gjøremål?
- 8. Uoppmerksomhet: Følger hun/han med på hva som foregår, eller ser hun/han ut til å miste sammenhengen i det som skjer, eller lar være å følge med i det hele tatt?

FBI

- 9. Tap av innsikt: Er hun/han oppmerksom på noen problemer eller forandringer, eller ser hun/han ut til å ikke være klar over dem, eller benekte dem når de blir diskutert?
- 10. Redusert taleflyt: Snakker hun/han som før, eller har mengden tale blitt merkbart redusert?
- 11. Verbal apraksi: Har hun/han snakket klart og tydelig, eller har hun/han gjort feil når hun/han snakker? Er uttalen utydelig eller er det nølning?
- 12. Perseverasjon: Gjentar eller persevererer hun/han handlinger eller kommentarer?

FBI

- 13. Irritabilitet: Har hun/han vært irritabel eller hatt hissig temperament, eller reagerer hun/han på belastninger, stress eller frustrasjon på samme måte som før?
- 14. Overdreven spøking: Har hun/han overdrevet med spøking, spøkt på en støtende måte, eller til upassende tid?
- 15. Dårlig vurderingsevne: Har hun/han hatt god vurderingsevne i forhold til beslutninger eller i forhold til bilkjøring, eller har hun/han oppført seg uansvarlig, neglisjerende, eller hatt dårlig vurderingsevne?
- 16. Upassende atferd: Har hun/han fulgt sosiale regler eller har hun/han gått over grensen for hva som er akseptabelt i ord eller handling? Har hun/han vært uforskammet eller barnslig?

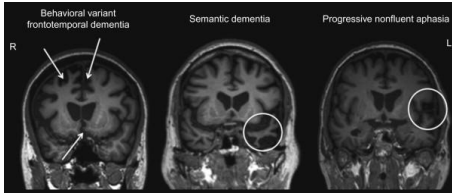
FBI

- 17. Impulsivitet: Har hun/han gjort eller sagt noe uten å tenke over konsekvensene, ut fra øyeblikks innfall?
- 18. Rastløshet: Har hun/han vært rastløs eller hyperaktiv, eller er aktivitetsnivået normalt?
- 19. Aggresjon: Har hun/han vært aggressiv, eller ropt til noen eller fysisk skadet dem?
- 20. Hyperoralitet: Har hun/han drukket mer enn vanlig, spist mye av det som er tilgjengelig, eller endatil puttet objekter i munnen?

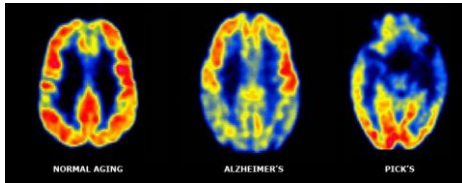
FBI

- 21. Hyperseksualitet: Har hans/hennes seksuelle atferd vært uvanlig eller overdreven?
- 22. Eksplorative atferd: Ser hun/han ut til å ha behov for å berøre, føle på, undersøke, eller plukke opp objekter innen rekkevidde og synsfelt?
- 23. Inkontinens: Har hun/han mistet kontroll med vannlating/avføring?
- 24. Vansker med å bruke hendene: Har hun/han problemer med å bruke en av hendene sine, og forstyrrer det den andre hånden?

MR- røntgen

SPECT

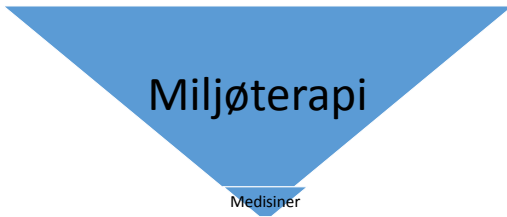
Viktig å få diagnose

- Tar gjennomsnittlig 4,5 år
- Unngå feilbehandling
- Utarbeide behandlingsplan og hjelpetiltak
- Bilkjøring
- Pårørende får bekreftet at noe er galt
- Trygdeordninger og juridiske forhold blir lettere å forholde seg til
- Informasjon til familie, venner og arbeidsplass

3/4 får feil diagnose først

- Ekteskapsproblem
- Alkoholisme / annet misbruk
- Midtlivskrise
- Utbrenthet/ME?
- **Depresjon**
- Psykose
- Andre neurologiske tilstander

Tiltak

Miljøterapi

Medisiner

Aktuelle hjelpere

- Hjemmetjeneste
- **Sykehjem**
- Fastlege
- Sosionom
- Logoped
- Ergoterapeut
- Aktiviseringstiltak
 - Dagtilbud
 - Støttekontakt
 - Fysioterapeut

Miljøterapi

- Hva er det som skjer i samhandlingen og som oppleves positivt av både pasient og omgivelsen? Bruk denne kunnskapen til aktivt å være i forkant.
 - Sausehage
 - Musikk
 - Remnisens
- Hva er det som skjer i samhandlingen som oppleves negativt av både pasient og omgivelsen? Bruk denne kunnskapen til å være i forkant ved å unngå problemene.

Miljøtiltak

- Rutinepregede og faste aktiviteter/forutsigbarhet
 - For å oppleve trygghet og få oversikt
 - Et liv som er regulert og forutsigbart
- Å ta valg for pasienten:
 - Ved bruk av avledning kan valgsituasjoner unngås
 - Overse det som ikke mestres
- Å være i forkant! Øke mestring og positive opplevelser, minske negative opplevelser.
- **Alle** i personalgruppen må forholde seg **likt** til pasienten.

Miljøtiltak

- Grensesetting:
 - Tiltak som hindrer personen i å skade seg selv eller andre
 - Verbal appell
 - Å gi pasienten enkle oppgaver
 - Med klare ord sier hva som aksepteres av atferd.
 - Grensesetting må utføres fast og bestemt, og **likt**
- Skjerming for inntrykk:
 - På sitt eget rom. Pasienten skal i utgangspunktet ikke være alene

Utagerende adferd

- All atferd har i utgangspunktet en intensjon
- Atferd kan betraktes som kommunikasjon
- Det er umulig å ikke tolke atferd, men det er mulig å tolke feil

Stellesituasjon mest sårbar for vold

- To pleiere i stellesituasjonen
- Planlegger nok tid
- Kun en informerer
- Korte enkle setninger
- Snakk rolig, ikke for fort
- Pleierne bør ikke snakke med hverandre
- Lik prosedyre fra gang til gang

Spesielle tiltak i forhold til mat

- Spiser mye, fort og kaster ofte opp
 - Kvelning og aspirasjon
- Begrense tilgangen på mat utenom faste tider ved stor vekttoppgang
- Sult og tørst utenom disse tidene, uten å kunne uttrykke dette verbalt kan medføre utagering
 - Tilby mat og drikke ved tegn til uro
- Servere små porsjoner om gangen
- Maten deles i mindre biter
- Pasienten minnes om å spise saktere

Konsekvenser for familien

- Økonomiske katastrofer
- Sosiale konflikter
- Ensomhet
- Unge pårørende, ingen å prate med
- Skilsmisse
- Vold

Pårørende

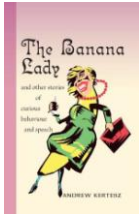
- Mangel på initiativ.
 - Pårørende kan oppleve personen som doven, lat og etter hvert kravstor
- Følelsesmessig flat
- Gamling
- Handling
- Kontakt med fremmede
- Impulsive seksuelle handlinger

Konsekvenser for kommunen

- Kostbart
- Mer personell
- Gå ut over andre pasienter
- Føre til sykefravær og nedsatt helse for de ansatte
- Nødvendigjøre kurs
- Endring av turnus

Vil du lære mer om frontotemporal demens?

Referanser

- Frontotemporal demens – kjennetegn, diagnostikk og behandlingstiltak. Arvid Skjerve og Leif Brenne. Tidsskrift for den norske psykologforening. 2002 • 39
- Sykepleie til mennesker med frontallappsdemens. Lene Løvlien Håkonsen og Ida Bjerke Larsen

Takk for meg!